

JUHÁSZ GÉZA

CSÉPE IMRE NOVELLÁI

CSÉPE IMRE: TARISZNYÁS EMBEREK, NOVELLÁK
MINERVA KIADÁSA, SZUBOTICA, 1957

Sok kérdés tisztázásával adósa a kritika irodalmunknak, s egyik ezek közül Csépe eddigi munkássága. Alkalmi recenziókon kívül alig foglalkoztak vele, mint ahogy másokkal sem. Ezenkívül pedig általában kétféle igazságtalanság szokta érni Csépét: sokan kézlegintéssel intézik el tanulatlanságát, megállását a fejlődésben, mások pedig fenntartás nélkül lelkesednek érte, s — leginkább a költő kárára — nyugtatják, legyezik hiúságát és elaltatják önkritikáját. Nem vitás, hogy mindkét álláspont helytelen és igazságtalan, s nem járul hozzá Csépe gyengeségeinek tudatosításához és nem serkenti önképzésre. Tarisznyás emberek című novelláskötete, amely nemrégén hagyta el a sajtót, beszédesen bizonyítja mindkét álláspont tarthatatlanságát. Akárhogy nézzük is azonban a dolgot, a tény marad: Csépe itt van, innen-onnan két évtizede ír, írásait minden lap közli, a közönség jó-része olvassa, szereti, sőt kötetei jelennek meg, s el is fogynak stb. Ezzel szemben az is tény, hogy erényei mellett komoly és elemi hibái, fogyatékoságai is vannak.

A jelen írás célja természetesen nem lehet egész költői pályájának lemérése és értékelése, csak fenti kötetével kíván foglalkozni, de ezzel kapcsolatban megkísérli egy-két

kérdésnek legalább a fölvetését, elméleti megfogalmazását, s ezzel magyarázatot keresni Csépe munkásságára, mint irodalmunk egyik sajátos jelenségére.

Már indulása és annak körülményei bizonyos mértékig meghatározzák további fejlődését. Föllépése az irodalomban a két világháború közötti korszakra esik, amikor a magyar parasztságból egész sor író és költő indul el az egyre terebélyesedő népies mozgalomban. A régi Jugoszláviában ez a magyar irodalom kezdetének a korszaka, ami azt jelenti, hogy nem volt megfelelő irodalmi fórum, nem voltak társak, barátok és ellenfelek, s nem volt olyan, a politikával és szociográfiával szoros kapcsolatban álló mozgalom, mint a népiesek mozgalma. Nem véletlen ezért, hogy Csépét, a paraszti östehetséget gyakran exotikumszámba vették és részben divat kérdése is volt a parasztköltő dicsérete. Természetes, hogy mindez nem általánosságban, csak kizárólag és konkrétan Csépre hathatott úgy, ahogyan hatott. Nemcsak az objektív, hanem a szubjektív körülmények is, műveltségi színvonal, politikai és irodalmi iskolázatlansága szabják meg fejlődését és ejtik ismételten abba a hibába, hogy vállalja az exotikum szerepét és erényt igyekszik faragni tanulatlanságából, az ösztönösségből.

Ez az ösztönösség egyik legfőbb jellegzetessége Csépe költészetének. Lírájában természetesen éppen úgy megnyilvánul ez, mint epikájában, de itt talán még szembeötlőbb és gyakran bántóbb is. Ösztönösen válogatja a tárgyat is, a kifejezésformákat is. Ha például jelen kötetének kiadási évét nem látnánk, nyugodtan ráfoghatnánk, hogy századunk harmincas éveiből való írásokat olvasunk. S nemcsak azért van ez így, mert egyetlen olyan írás sincs a kötetben, amelyről kétségtelenül megállapíthatnánk, hogy mai életünkről szól, hanem még inkább azért, mert az írói szemléletmód nem mai.

Önmagában az a tény, hogy az írások nagy része — a legjobb esetben — a két világháború közti szegényparaszt, falusi napszámos, kubikos helyzetéről szól, még nem tenné régiessé őket, ha a mai költő szemléletmódján átszűrve kapnánk, ha a mai költő beszélne belőlük. Nem a tárgy a lényeges, — habár ez sem mellékes —, de az a mód, ahogyan azt a költő látja és láttatja. S hogyan látja és láttatja Csépe a dolgokat? Lényegében úgy, ahogyan akármelyik kisparaszt vagy napszámos látja. S vajon a költőt csak az különbözteti meg osztályának átlagos tagjaitól, hogy ezt szép képekkel, díszes kifejezésekkel ki tudja fejezni? Aligha. A költőnek — József Attila szavaival — „tudatos jövőbe” kell látnia, és elengedhetetlen, hogy osztályának helyzete, tudata magasabb színvonalon nyilvánuljon meg műveiben, mint osztálya többi tagjának gondolkodásában. Csépe azonban a tárgyat sem aszerint válogatja meg, hogy tud-e vele valami lényegest mondani vagy sem, hanem úgy tűnik, hogy egyszerre mindent fontosnak, közlésre, ábrázolásra méltónak tart, ami a parasztság körében történik, s azt úgy is mondja el, ahogyan megtörtént, ahogyan látta, sőt ahogyan hallotta. Ilyen esetben pedig nem látni a költőt, aki aktív mű-

vészi tevékenységével átlényegíti a dolgot, fölfedi a lényegét, felvillantja, megláttatja a tipikust. Sőt néha még ezen is túlmegy és helyenként bizonyos paraszti romantika keríti hatalmába. Mintha néha ő maga is az exotikumot keresné a falu életében. Utalhatunk itt Az eldobott gyűrű, Mirtusszirom a Tiszán, Mea culpa, A bosszú és az Üstökös hátán című írásokra. Ezekben szinte eltűnik a falu szociális struktúrája, az élet gazdasági-társadalmi alapja és a tragédiáig felfokozott — egyébként levegőben lógó — szerelmi konfliktusok ábrázolása lesz a cél, önmagában és önmagáért, vagy bizonyos nosztalgikus múltbanzés (Az üstökös hátán).

Csépe művészi ösztöne azonban helyenként remek eredményeket is csillogtat. Nagyon nagy kár, hogy ez nem tudatosodik nála, s nem lesz általános, csak szórványos jelenség költészetében. Kétségtelenül értékes írások azok, amelyek a bácskai béres sorsáról szólnak, aki a gazdag svábok tanyáin verejtékezik látástól vakulásig és nyomorog, míg gazdjuk tömi a hasát és erszényét. Gyakran alig néhány szóval, egy-két tettel nagyszerűen jelenít meg egy-egy típust, s a béres legfőbb vonásait, mentalitását villantja meg (Tamás bácsi meg a süldők, Szarkafészek, Sándor helyet keres).

Úgy találok, hogy külön kell foglalkozni a Tarisznyások című elbeszéléssel. Arról szól ez az írás, hogy egy szegény család nem talál kiutat a nyomoruságból, s az öregapó elhatározza, hogy koldulási engedélyt kér a jegyzőtől. Mikor megkapja és hazatér, a következő párbeszéd folyik le közte és lánya között:

„— Hun, vót, ke? — állt elébe ölen összetétt kezekkel az anyám.

— A dógomon, lányom — tipegett az asztalhoz öregapám s a zsebéből kiforgatta a csikliket, amit útközben szedegetett. — Ehun van e! — nyúlt bele belső zsebébe, s egy írást húzott elő, amin a község

pecsétje lilázdott. — Itt az engedély! — tartotta anyám elé a remegő papírost. — Szó nélkül ideadta a jegyző. Azt mondotta: Megérdemli kend, Miska bányám, mert jóra való, rendes ember vót ke... — S mintha egy kicsit büszke is lett volna, míg kizotyögte magából a szavakat.”

Ebben a néhány mondatban a bácskai béres, a hajdanj alázatos jobbágy legtalálhatóbb jellemzését nyújtotta az író. Szinte úgy érzem, hogy csak rontanám a hatását, elevenségét, tömörségét és mélységét, ha magyarázgatni kezdeném. Azt hiszem, ez volna az, amit Csépetől a vajdasági magyar irodalom joggal vár, s amit Csépe nyújthatna is, sőt talán csak ő nyújthatna. Ma is élnek bácskai parasztok, ma is van különféle gondjuk-bajuk, reagálnak a mai eseményekre is. Ezt a mai reagálásukat pedig csak akkor érthetjük meg a maga teljességében, ha ismerjük a múltját is, ha tudjuk, hogy húsz évvel ezelőtt nem nyugdíjért járt a községházára a kiöregedett béres, hanem koldulási engedélyért. és „mintha egy kicsit büszke is lett volna” arra, hogy megkapta ezt az engedélyt, mert „jóra való, rendes ember vót”. De az ilyen helyzetek és jellemzések megvalósításában nem elég csak az ösztönre hallgatni, ehhez írói tudatosság is kell.

Csépe különben lírikusként jelentkezett az irodalomban, s az is maradt, jóllehet az utóbbi években prózával is foglalkozik. S ha ezt elbeszéléskötetével kapcsolatban állapítjuk meg, akkor ezzel prózai írásainak is egyik fontos sajátására igyekszünk rámutatni: Nem véletlen ezért, hogy a kötet legszebb darabjai tulajdonképpen nem is elbeszélések, nem is epikus művek, hanem prózában írt líra. Idézzük talán a Madártemetés című írást amely az egyik legszebb ezek között. Annyi történik benne mindössze, hogy egy varjú leszáll a birkák közé, a puli átharapja a nyakát, s az

öreg juhász eltemeti a madarat. S ez az esemény sem lényeges itt, csak azért van, hogy egy komor későőszi hangulatot érzékeltessen. Mindez kissé tömörítve egy versben is elfért volna, s talán csak az a képgazdagság feszítette szét a versformát, amely szintén jellemzi Csépe prózáját, akárcsak líráját. Ennek a kimeríthetetlen képgazdagságnak a szemléltetésére sok példát találhatunk a kötetben, de leginkább az említett írás kívánczik ide, mert ezen mindjárt azt is megláthatjuk, hogy ezeknek az írásoknak — epikus mondanivaló híján — éppen ez a lényegük. Az első kép mindjárt ennek a hangulatnak bevezető akkordját üti meg: „A horgosi vasút oldalában száraz, nagy öregembert rángat a szél. Mintha vállánlógó ócska szűréből akarná kifordítani. Hóna aló juhászból kandikál elő, rézkampója csillog a bágyadt nap-sütésben. Kucsmája hegyesre ütve szúr bele a sziszegő légbe, ami mint láthatatlan hegedűvonó cincogtatja a vasútmenti huzalokat.” S ezzel fejezi be az írást: „Az erdő felől ködöt göngyöltett szél, mintha szürke szemfedőt terítene az alvó táj fölé, amiben úgy álltak a ragácsfák, mint a sirató asszonyok, tüskéikről könnyecseppek potyogtak a varjú sírja fölé.”

De nemcsak önmagukban szépek ezek a képek, hanem — az ilyen lírai hangulatú írásokban — szerves részei is az egésznek, s igen kifejezők, plasztikusak. A tájak — még az ilyen halálhangulatú tájak sem — nem holtak Csépenél, hanem élnek, megelevenednek előttünk, dinamika, mozgás van bennük: A szél ki akarja forgatni az öreg juhászt a szűréből, a vasútmenti huzalokon hegedűvonó lesz, amely cincogtatja őket, aztán pedig göngyöli a ködöt, s az egyszerre szürke szemfedő lesz, ezt ismét a szél teríti az alvó táj fölé stb. S képek sokszínűsége, változatossága, a helyzethez való alkalmazása azt bizonyítja, hogy nincs benne keresettség, mesterkélt-

ség, hanem a tartalom és forma szerencsés összhangja adja meg e villanások művészi értékét.

Egészében tehát arról tanúskodik a Tarisznyás emberek című kötet, hogy Csépe eredeti költői egyéniség, aki sok érdekest hozott, művészileg hitelest, de akinek számtalan erénye mellett komoly, elemi hibái és fogyatékoságai vannak. Elsősorban tőle — további fejlődésétől és eredményeitől — függ, hogy ne intézhesse el senki kézigyintéssel, ne tekinthessék érdekeseknek, exotikumnak. S több is ő exotikumnál, többnek kell lennie, mert a parasztság ma már nem fáradt és beteges urak kuriózumhajtásának a tárgya, hanem társadalmunk fontos, aktív tényezője. Erről a parasztságról írni — akár múltjáról, akár jelenéről — igen felelősségteljes dolog, mert a társadalom e parasztság tudatos és magas művészi színvonalú megnyilatkozására kíváncsi. Csépetől joggal várja ezt el a vajdasági magyar irodalom és a jugoszláv társadalom, mert Csépe Imrében adva vannak az ehhez szükséges művészi kvalitások.

*

Még egy kérdésre ki kell térni a Tarisznyás emberekkel kapcsolatban, ami nem csupán a szerzőre vonatkozik. Meg kell állapítani, hogy a Minerva könyvkiadó vállalat igen mostohán kezelte Csépe kötetét. Nem akarom ezzel menteni a szerzőt a felelősség alól: elsősorban az ő megbocsáthatatlan bűne a nyelvi pongyolaság, a nyelvtan, sőt a helyesírás elemi szabályainak is sorozatos megsértése, de végző fokon a kiadót terheli a legfőbb felelősség, mert ő adja közvetlenül az olvasó kezébe a könyvet. A kiadó feladata ráncba szedni a kéziratot, ha ezt a szerző elmulasztot-

ta, illetve ha már közlésre elfogadta és nem adta vissza a szerzőnek megfelelő megjegyzésekkel. Nem lehet elhallgatni azokat a súlyos nyelvi hibákat, amelyek a kötetben hemzsegnak, mert minden könyv, amely nálunk megjelenik, bizonyos mértékben reprezentálja irodalmunkat, kulturális életünket, s általában mindnyájunkat. Az ilyen reprezentálás ellen pedig szinte kötelességünk tiltakozni, s ezt a tiltakozást elsősorban a kiadó címére küldjük. Példát? Sajnos, nagyon sokat lehet találni. Vegyünk néhány igen jellemzőt: „Nem tudom, *nem-e* a Pista felesége?” (46. old.); „*De várhatott-e* volna ennél jobb embert...” (138. old.); „*menyország* bu...” (47. old., de több helyen is); „*Aztán* nehogy megmond, hogy...” (50. old.). Különösen szembetűnő, hogy majdnem kizárólag az „ami” vonatkozó névmást használja — akár olyan mellékmondatról van szó, amely a főmondat egészére, akár olyanról, amely csak a főmondat egyetlen részére vonatkozik. Pl.: Az állomás, *ami* a faluhoz...” (111. old.); „Ugyancsak rángatta kifelé a vizet a kútból, *amit* egymás után lötyintetett a nagy favájúba...” (58. old.). Amint látjuk, itt még fogalomzavar is állt elő, mert a logika szerint azt kell értenünk, hogy az illető a kutat lötyintgette egymásután a nagy favájúba (ly!), ha pedig a vízre vonatkoztatjuk az *amit*, akkor az a képtelenség sül ki, hogy azt a vizet rángatta ki a kútból, amelyet előbb a vályúba öntött. Vannak aztán ilyen értelmetlenségek is: „*Nincs élményem a két fogalom gyakorlatából*” (!) (38. old.) és ilyen elemi nyelvtani és stílusi hibák: „Tekla néni meg-megakadt egy-egy szederszárban, *ami* ülepére rántotta a kévék között, *amiket* nagy szuszogással cipelt az ura elé, *aki* körösztebe rakta őket.” (182. old.). Ehhez talán nem is szükséges magyarázat.